

Sabirdinov Akbar G'ofurovich, filologiya fanlari doktori, professor. Farg'ona davlat universiteti **ORCID:** 0000-0002-5137-1763 akbarsabirdinov18@gmail.com

NAIM KARIMOV HIKOYALARIDA QATAG'ON DAVRI VOQELIGI TALQINI

<https://zenodo.org/records/18724326>

Annotatsiya: Taniqli shoir va yozuvchilarning ajoyib voqealar, unutilmas uchrashuvlarga boy hayotining betakror talqini asosida asar yaratish ijodkordan yuksak mahorat talab etadi. Qator ma'rifiy-biografik romanlar muallifi Naim Karimovning "Bu ajib dunyo" kitobidan o'rin olgan voqeiy hikoyalar, kinoqissa, musiqiy drama va komediyalar sobiq sho'ro davrida qatag'onga uchragan o'zbek ziyolilarining og'ir taqdiri haqida muhim ma'lumotlar berilganligi bilan qimmatlidir. Ularda Fitrat, Cho'lpon, Oybek, G'afur G'ulom, Maqsud Shayxzoda, Usmon Nosir kabi hassos ijodkorlarning dolg'ali faoliyati bilan bog'liq voqealar ta'sirchan va maroqli hikoya qilingan.

Kalit so'z va iboralar: voqeiy hikoya, qatag'on davri, badiiy mahorat, o'zbek adabiyoti, hassos ijodkor, erk, ozodlik.

РАССКАЗЫ НАИМА КАРИМОВА ИНТЕРПРЕТАЦИЯ РЕАЛЬНОСТИ ПЕРИОДА РЕПРЕССИЙ

Аннотация: Создание произведения, основанного на уникальной интерпретации жизни известных поэтов и писателей, богатой удивительными событиями и незабываемыми встречами, требует от автора высокого мастерства. Реальные рассказы, кинорассказы, музыкальные драмы и комедии из книги «Этот чудесный мир» Наима Каримова, автора ряда поучительных и биографических романов, ценны тем, что содержат важную информацию о сложной судьбе узбекской интеллигенции, подвергавшейся репрессиям в советскую эпоху. В них содержатся трогательные и интересные ис

тории о событиях, связанных с активной деятельностью таких чувствительных творческих личностей, как Фитрат, Чулпон, Ойбек, Гафур Гулом, Махсуд Шайхзода и Усмон Носир.

Ключевые слова и фразы: реальная история, период репрессий, художественное мастерство, узбекская литература, чуткий творец, воля, свобода.

NAIM KARIMOV'S STORIES INTERPRETATION OF THE REALITY OF THE PERIOD OF REPRESSION

Abstract: Creating a work based on a unique interpretation of the lives of famous poets and writers, rich in wonderful events and unforgettable meetings, requires high

skill from the creator. The real stories, film stories, musical dramas and comedies from the book “This Wonderful World” by Naim Karimov, the author of a number of educational and biographical novels, are valuable for containing important information about the difficult fate of the Uzbek intelligentsia, who were repressed during the former Soviet era. They contain touching and interesting stories about the events related to the active activities of such sensitive creative people as Fitrat, Chulpon, Oybek, Gafur Gulom, Maqsur Shaykhzoda, and Usmon Nosir.

Keywords and phrases: true story, period of repression, artistic skill, Uzbek literature, sensitive creator, will, freedom.

Kirish.

Qatag'onga asoslangan sho'ro davrining ko'plab taniqli adabiyotimiz namoyandalari boshiga solgan kulfatlarini arxiv hujjatlari asosida chuqur o'rgangan, qator maqola va kitoblari bilan keng kitobxonlar ommasiga tanilgan taniqli adabiyotshunos olim, filologiya fanlari doktori, professor, O'zbekiston Respublikasi Fanlar akademiyasi akademigi Naim Karimovning navbatdagi kitobi “Bu ajib dunyo” (– Toshkent: “O'zbekiston” NMIU, 2016) deb nomlangan. Ushbu kitobdan joy olgan voqeyi qissa va hikoyalar, sahna asarlari XX asr o'zbek adabiyoti atoqli namoyandalari hayotida ro'y bergan ajoyib voqealar, unutilmas uchrashuvlar hamda ko'pchilikka noma'lum bo'lgan kechmishi sahifalari qiziqarli tarzda talqin topgani bilan qimmatlidir. Qator ma'rifiy-biografik romanlari bilan tanilgan muallifning bu yangi to'plamidan o'rin olgan Abdurauf Fitrat, Abdulhamid Cho'lpon, Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek, Maqsur Shayxzoda, G'afur G'ulom kabi hassos ijodkorlar hayoti bilan bog'liq ajabtovur hikoya, kinossenariy va pyesalar bizni qatag'onga asoslangan sho'ro davri – XX asr voqeligiga olib kiradi. Muallif o'zbek ziyolilarining fojiali taqdirini goh chuqur iztirob singgan satrlarda ifodalasa, goh ular bilan ro'y bergan ajib voqealarni yengil yumor bilan tasvirlaydi.

Adabiyotlar tahlili va metodologiya

“G'afurona safar” hikoyasi o'quvchini 1940-yilning 5–15-iyun kunlari Moskvada bo'lib o'tgan belorus san'ati o'zbekligi tantanalari bilan bog'liq voqelikka olib kiradi. Ushbu tantanada ishtirok etish uchun Moskvaga Hamid Olimjon bilan birga borgan G'afur G'ulomning bir necha kundan keyin Tbilisida o'tkazilishi rejalashtirilgan gruzin adabiyotining mumtoz namoyandasi Akakiy Tseretelining yuz yillik yubileyi tadbiriga yo'l olgandagi sarguzashtlari – bir stansiyada poyezddan qolib ketib, qanday “g'afurona” topqirlik bilan hamrohlariga yetib olgani bayon qilinadi. 17-iyun kuni (1940-yil nazarda tutilmoqda – S.A.) Ittifoq Yozuvchilar uyushmasining ko'p millatli delegatsiyasi tarkibida Kiyev vokzalidan poyezdga o'tirgan G'afur G'ulom “Toza havo olaman” deb stansiyalarning birida perronga tushib do'konchalardan “safarbob matoh” qidira boshlaydi. “...o'sha atrofdagi bir-ikki do'konchaga kirsam, limonad bilan kremsodadan bo'lak safarbob matoh yo'q ekan. Shundan keyin u to'ppa-to'g'ri vokzal restoraniga kirib xizmatchilar bilan salom-alik qiladi, so'ngra bir-ikki shishani qo'ltig'iga qistirganicha perron tomon o'tilib chiqadi. Biroq ne ko'z bilan ko'rsinki, hozirgina jomadonini qo'yib, kupesidan chiqib kelgan poyezdi uni kutib o'tirmay, “pu-pub” deganicha ketib qolibdi” [1, 7]. Shunda ham kulgili, ham asabiy vaziyatdagi shoiri davronga kimdir samolyotga o'tirib Xarkov yoki Rostovga uchishni maslahat beradi.

Hikoya ushbu tasvir bilan yakunlanadi: “Ko'p o'tmay tanish poyezd ko'rinadi. U to'xtashi bilan G'afur G'ulom, go'yo hech narsa bo'lmagandek, vagonga chiqib bamaylixotir kupega kirib boradi. Kupedagi hamrohlar G'afur G'ulomni ko'rib, hang-

mang bo'lib qoldilar. Shoir esa xuddi qo'shni vagondan chiqqan kishidek, "Yaxshi kelyapsizlarmi?" deb, hamrohlari bilan samimiy ko'rishadi..." [1, 17].

Natija va muhokama

XX asr boshlari o'zbek she'riyatida o'ziga xos iste'dodi bilan tanilgan hassos ijodkor Amin Umariyning baxtiqaro hayotiga bag'ishlangan "Amin va Amina" hikoyasi yuksak muhabbat va u orqali yuzaga kelgan o'rinsiz rashkning fojiali oqibatlari to'g'risida hikoya qiladi. Qo'qonda tug'ilgan, asl ismi Muhammadamin bo'lgan bu shoirni qalamkash do'stlari Amin deb chaqirishar edi. Amin Umariy taxallusida elga tanilgan ushbu shoir Edil bo'ylaridan bo'lgan Amina bilan Samarqandda tanishib qoladilar. Hikoyada bayon etilishicha, ular sevgisining barg yozib, orombaxsh gullarining barq urishiga Usmon Nosir sababchi bo'lgan. Asarda sevishtanlarning baxtli damlari "1937-yilda turmush qurganlarida Amin va Amina bir olmaning ikki pallasidek, bir-birlari bilan uzoq va baxtli-saodatli umrga qovushgandek bo'ldilar" [1, 9]. Shu tariqa Tibbiyot institutiga o'qishga kirgan Aminaning izidan Toshkentga kelgan Amin unga uylanib, ijarama-ijara yurib bo'lsa-da, baxtli kunlarini kechira boshladi. Qizlari Alfiya ham shu yerda tug'iladi. Hikoyada Bekobod metallurgiya zavodiga ishga yuborilib, u yerdagi quruvchilar orasida terlama kasalini yuqtirib olgan Amin ming mashaqqatlar bilan nihoyat kasalxonaga yotqiziladi.

Hikoyada Aminaning Qo'qondan mehmonga kelgan Amin qarindoshlariga nopisandligi, ro'yxush bermasligi er-xotin munosabatlarida bo'shliqni yuzaga keltirganligi, oxir-oqibat Amin kasalxonada yotarkan ko'ngil bo'shlig'ini to'ldirish uchun Katyani ko'rishni ixtiyor etgani bayon etiladi. Yozuvchilar uyushmasining hisob-kitob bo'limida xizmat qiluvchi Katerina bilan Amin o'rtasida muhabbat paydo bo'lgan, Amina ko'nglida ham o'z navbatida shubha-gumon uyg'ongandi. Ularning pinhona uchrashuvlari guvohi bo'lgan Amina palatada janjal-to'polon ko'taradi. "Jaholat hatto o'lim qarshisida yotgan xastani ham ayab o'tirmadi. Amina hamma narsani unutib, rosa tomosha ko'rsatdi. Amin uni kuchi yetganicha yupatishga, hech gap bo'lmaganini va bo'lishi ham mumkin emasligini tushuntirishga urindi. Azbaroyi qiynalganidan qora terga botdi. Issig'i haddan ziyod ko'tarilib voqeaning nima bilan tugashini bilmadi. Shu-shu o'ziga kelmadi... 1942-yilning 13-noyabridan 14-noyabrga o'tar kechasi 30-yillarning go'zal shoirlaridan bo'lgan Amin Umariy olamdan ko'z yumdi. 29 yashar shoirning qalb tori avj pardada uzildi" [1, 16].

Hikoyada tasvirlanishicha, Hamid Olimjon bundan bir necha kun avval kasalxonaga qo'ng'iroq qilganida Amin Umariyning ahvoli durustlashib borayotganini aytishgandi. Shu bois, shoirning to'satdan vafot etishi uning ko'nglida shubha uyg'otadi, Amina rashk oqibatida qotillikka qo'l urmaganmikan, degan fikrni tug'diradi. Asarda jafokash shoirning dafn marosimi: "Biror soatlik vidolashuvdan so'ng motamsaro kishilar tobutni ko'tarib, Minor qabristoni sari yo'l oldilar. Qabriston kuz og'ushida edi. Dov-daraxtlarning shox-shabbalarida marhumning jonsiz yuzidek qovjiragan barglar omonat xilvirab turardi. Oxundiy motam yig'inini ochib, shoir to'g'risida so'z aytganda ham, boshqa notiqlar marhum sha'niga vido so'zlarini aytganda ham shu tuproq rangiga kirgan barglar qora kipriklarida oqib tushayotgan ko'z yoshlaridek tinimsiz to'kilib turdi. Bir-ikki qovjiroq yaproq tobut ustiga, marhumning ko'kragida qovushgan qo'llariga kelib qo'ndi. Tirik chog'ida bu qo'llar Aminaga, endi yashirishni nima hojati bor, Katya – Katyushaga ham gul eltishni sevar edi. Endi bu mehribon qo'llar ham, bu kuzgi yaproqlar ham jonsiz" [1, 19] tarzda ifodalangan.

Asarda shoir qabri ustida ma'sum yulduzlar Katya bilan birga tongga qadar yosh to'kislari ta'sirchan tasvirlangan: "Ertasi, tong otishi bilan Qo'qondan Amin

Umariyning og'a-inilari yetib kelishdi. Ular qabristonga kirib kelishlari bilan oq "Voy, akam!", "Voy, ukam!", "Voy, jigarim!" degan fig'on-u nolalar tevarak-atrofni to'ldirib yubordi. Shu payt qabr usti astagina, sezilar-sezilmas silkinib, do'ngdan bir-ikki chiqim tuproq pastga sochilib tushdi. So'ng allaqayerdan harir tolalardan iborat oqish bir dud paydo bo'lib, faryod ko'targan kishilar atrofida goh kichrayib, goh odam bo'yi cho'zilib, suzib parvona bo'lib turdi. Musibat o'tida o'rtangan marhumning jigarlari bu sirli holni sezib-fahmlab ulgurdimi-yo'qmi, ammo, chamasi, kindik qoni to'kilgan tuproqni, ota-onasi va qarindosh urug'larini, shu aziz kishilarning hatto yig'lagan ovozlari ham sog'ingan shoir ruhi ular bilan uchrashib, vidolashmoqda edi..." [1, 20].

"Taraddud" hikoyasida tasvirlangan voqealar esa XX asr 40-yillari oxirida ro'y beradi. Hikoya qahramonlari Said Ahmad, Shuhrat, Shukrullo, Ramz Bobojon, Mirmuhsin va Turob To'la kabi ijodkorlar Toshkentga respublika yosh yozuvchilar seminariga kelgan Adham Hamdamni Farg'onaga darhol qaytishiga yo'l bermay "ziyofat"ga olib qoladilar. Erta tongdan ikki qadrdonlar – Said Ahmad va Adham Hamdam Mirmuhsin xonadoniga yetib boradilar. Ijodkorlarning bir-birlariga qilgan hazillari, so'ng esa o'zaro ehtiyot bo'lish zarurligi haqidagi tanbehlaridan qo'rquv saltanati hukmron bo'lgan muhit haqida o'quvchida tasavvur hosil etadi.

Adham Hamdamning o'n yilga hukm qilingan Ashurali Zohiriy qamoq muddatini o'tab oilasi bag'riga qaytganligi xabari barchani sevinqtirib yuboradi. Ular Usmon Nosirning ham qamoqdan tez kunlarda ozod bo'lib kelishiga qattiq ishonganlari holda o'zlaricha uni munosib kutib olishga taraddud ko'ra boshlaydilar. Ushbu "taraddud" she'riy mushoiraga aylanib ketadi. Shoirning "Naxshon" dostonidan Shukrullo, Ne'mat Toshpo'lat, Turob To'la birin-ketin yoddan o'qiy boshladilar. Kimdir "Demon"dan qilgan tarjimasini yod aytadi. Hikoyada nekbin tuyg'ular og'ushidagi she'riyat vakxanaliyasi shunday tasvirlanadi: "She'riyat sharobidan mast bo'lgan davrada kimning tinglovchi, kimning she'r o'quvchi ekanini bilish qiyin edi. Hamma ayni paytda ham o'quvchi, ham tinglovchi edi. To'g'rirog'i, tinglovchi yo'q edi. Bexosdan boshlangan mushoiraga Shuhrat ham, Ramz Bobojon ham, Mirmuhsin ham qo'shildilar. Qo'shilmagan odam qolmadi. Davra ko'tarinki kayfiyat qushlari qanotida osmonga talpingandek bo'ldi" [1, 26]. Ana shu tariqa davraga yig'ilganlar hassos shoir Usmon Nosirning o'n yillik jazo muddatini o'tab ona yurtiga sog'-omon qaytishini tarixiy kun sifatida nishonlash rejasini tuzadilar. Lekin baxtiqaro shoirning qaysi lagerda ekani noma'lum. Hikoya chuqur falsafiy fikrga uyg'un quyidagi tabiat tasviri bilan yakunlanadi: "...Bog'ni kesib o'tgan, ikki qirg'og'ida gulsafsar-u rayhonlar o'sgan ariqdan oqib kelayotgan olmalar ham to'xtadi. Bu olmalar o'rniga botayotgan quyoshning so'nggi oltin nurlari o'ynay boshladi" [1, 27].

"Dostonga arziydigan qo'shiq" hikoyasi Muso Toshmuhammad o'g'li Oybekning "Oltin vodiyan shabadalar" romanidagi Sobir va Anorxon to'yi tasviri va yozish jarayoni bayoni bilan boshlanadi. Yozuvchi Kislovodskda romanni yozar ekan, xayolidan to'rt yil avvalgi bo'lib o'tgan voqealar jonlanadi. O'shanda Toshkentning Beshyog'och dahasida professor Rahmatulla Mallin va uning rafiqasi Bibi Sattorova xonadonida Til va adabiyot institutining bir guruh xodimlari mehmon bo'lishgandi. Folklorshunos olim Hodi Zarif Muzayyana Alaviyadan xalq qo'shiqlaridan birini xirgoyi qilib berishini so'raydi. Muzayyana Alaviya yoqimli ovoz bilan turli "yor-yor"larni kuylab beradi. Ayniqsa, u Aleksandr Konstantinovich Borovkov yaxshi ko'radigan "Sayra bulbul" kuyida aytiladigan "yor-yor"ni kuylaganida Oybek "Bir dostonga arziydigan qo'shiq" deya yuqori baholaydi. U Muzayyana Alaviyaning

kumush sochlarini silab, otalarcha yelkasidan quchib xalq qo'shiqlarini to'plashdagi fidoiyligini olqishlaydi. Ulug' yozuvchi yig'ilish so'ngida: "Azizlar! Olim va olimalar! Hozirgina Muzayyanaxonim kuylagan qo'shiq so'zlarini manaman degan shoirlar ham yoza olmaydilar. Bunday badiiy barkamol asarlarni xalqdek ulug' egasigina yaratishi mumkin. Bunday durdona asarlarni bashariyat madaniyati xazinasiga katta hissa qo'shgan xalqqina yarata oladi..." [1, 32].

Hikoyaning keyingi qismida yana adibning romanni yozish jarayoni, asardagi Sobir va Anorxonning to'yi tasviri manzaralari aks etadi. Asar shunday xulosalanadi: "...Adib romanni tugatib, Toshkentga qaytgach, qo'lyozmani ko'chirishni rafiqasi Zarifa opaga buyurdi. "Yor-yor" matnini esa Muzayyana Alaviyadan olib qo'shishni tayinlab, qalamkash birodarlar bilan birga Pokistonga uchdi" [1, 34].

Xullas, shartli to'rt qismdan iborat ushbu hikoya Oybekning "Oltin vodiyan shabadalar" romanining yaratilishiga asos bo'lgan real voqealar haqida ma'lumotlar berishi bilan qimmatlidir.

"Muborak imzo" hikoyasidagi voqea To'xtasin Jalolovning "O'zbek shoiralari" kitobiga Oybekdan taqriz olish uchun u yashaydigan "Ishchilar shaharchasi"dagi xonadoniga yuz istihola bilan yo'l olish tasviri bilan boshlanadi. Chunki u Oybekning og'ir xasta ekanligini eshitgan, uni ostonada kutib olgan Zarifaxonim ham buni tasdiqlagan edi. To'xtasin Jalolov: "Domlaning toblari yo'qligini bilaman... Ammo u kishining yiliga bittadan kitob yozayotganlaridan ham xabardorman. Binobarin, kitob o'qishlari ham mumkindir, degan umid bilan keluvdim", deya javob qiladi. Zarifaxonim besh yuz sahifalik qo'lyozmani olarkan, undan bir haftadan keyin xabar olishini so'raydi. To'xtasin Jalolov ushbu xonadonga xasta adibni qiynab qo'ymaslik uchun atayin kechroq – ikki haftalar o'tgandan keyin keladi. Oybek uni ochiq chehra bilan kutib olarkan, kitobda Zebuniso zo'r yozilganini, Uvaysiy muxtasar roman ekanini ta'kidlaydi. Nodira haqida roman yozishga undaydi. Chunki To'xtasin Jalolov ham 40-yillar oxiri – 50-yillar boshlarida qatag'on tegirmoniga tushgan, ajal vodiysidan omon chiqqan edi. Uning qismatida qaysidir ma'noda Nodira taqdiri bilan mushtarak tomonlar yo'q emasdi. Oybek shu bilan birga To'xtasin Jalolovdan o'zi haqida ham roman yozishni so'raydi. Lekin To'xtasin Jalolov o'zi haqida roman yoza olmas, "Mehnat-tuzatuv lageri" deb atalgan azobgohdan ozod etilganida, u yerda ko'rgan-bilganlari, boshdan kechirgan voqealar to'g'risida og'iz ochmaslik haqida tilxat bergandi.

Oradan bir necha kun o'tgach, nashriyot xodimlaridan biri To'xtasin Jalolovga zudlik bilan idoraga yetib borishi kerakligi xabarini beradi. Sobiq mahbus ming xil xayolga boradi. Har ehtimolga qarshi bir sidra kiyim-bosh, qotgan non olib xaltaga joylaydi. Nashriyot direktori Nasrullo Oxundiy u bilan iliq so'rasharkan, oldiga bir varoq qog'oz qo'yadi. Bu Oybekning taqrizi edi. Taqrizda Oybek kitobning qimmatli ekanini, o'zbek adabiyotida o'zbek shoiralari to'g'risida hali hech narsa yaratilmaganini ta'kidlagan edi. To'xtasin Jalolovning qamalib chiqqani bois uning kitobiga taqriz berishdan barcha o'zini olib qochayotgan paytda Oybekning bu bag'rikengligi, jasorati yozuvchini to'lqinlantirib yuboradi. Hikoya shunday yakunlanadi: "Nasrullo Oxundiy To'xtasin Jalolovning qo'lidan hali tushmagan xaltaga tikilganicha: "Yuvadigan bo'ldingiz, oqsoqol!" dedi. Biroq bu so'zlar uning qulog'iga kirmadi. U ulug' inson va mehrdaryo adibning muborak imzosini o'pib, uni sevinch yoshlari bilan yuvayotgan edi..." [1, 42].

"Unutilmas kun" hikoyasi Maqsud Shayxzodaning qamoqdan chiqqandan keyingi hayoti haqida. U 1951-yil 21-sentabrda ikkinchi bor hibsga olinib, 25 yilga hukm etilgan, Iosif Stalin o'limidan so'ng 1954-yil iyunida qamoqdan muddatidan oldin

ozod etilgandi. Lekin Maqsud Shayxzoda 1957-yilga qadar na Yozuvchilar uyushmasi a'zoligiga tiklandi, na yozilgan she'rlari gazetada bosildi. Shoirning Markazkomga yozgan arizalari ham javobsiz qolgan: uning qo'liga temir bilarquzuq taqqan kishilar esa hamon ot minib javlon urayotgan edilar. O'sha yillarda "Toshkent haqiqati" gazetasining bosh muharriri Maqsud Qoriyev bo'lib, Maqsud Shayxzoda uning huzuriga she'rlarini gazetada bosishga yordam berishini so'rab boradi. Maqsud Qoriyev o'zbeklarda "Musulmonchilik asta-asta" degan gap borligini, birdan she'rdan boshlamasdan avval havaskor shoirlar she'rlariga maqola yozib berishni iltimos qiladi. Bu taklifni Shayxzoda mamnuniyat bilan qabul qiladi va sakkiz-to'qqiz sahifalik maqola yozib beradi. Maqsud Qoriyevning jasorati uning Ismoil Sulaymonovga: "Kimdir jur'at etishi kerak, Ismoil! Kimdir boshlab berishi kerak. Qachongacha Shayxdek zabardast shoir xor bo'lib yuradi. Kel olsa ola qolsin redaktorligini! Maqolaning tepasiga "Maqsud Shayxzoda" deb muallifini yozib qo'y", [1, 48] degan so'zlarida ifodalanadi.

Asarda adolatsizlik orqasidan nomard kishilarning tuhmati bilan qamalgan shoir, yana nomardlik, haqsizlik va razillik ummonida yashayotgan Maqsud Shayxzodaning 1957-yilning 20-marti tongida "Toshkent haqiqati" gazetasida bosilgan "Turmush va tovushlar" maqolasini ko'rgandan keyingi kechinmalari shunday tasvirlanadi: "Maqola tepasidagi 'Maqsud Shayxzoda' degan ism-sharif tilla suvi bilan yozilgandek tuyuldi. Shayxzodaning yuragi 'gup-gup' urib ketdi. Qamoqxonaning yakka kamerasida ham, Sibir o'rmonlarida ham to'kilmagan ko'z yoshlari quyulib keldi... Shu kuni shoirning Maqsud Qoriyev jur'ati bilan bosilgan oddiygina bir maqolasi uning qarshisiga tuzum tomonidan qo'yilgan temir to'siqlarni parcha-parcha qilib tashladi" [1, 48].

"Sham va Chaqmoq" hikoyasi retrospektiv syujet asosida qurilgan. Asar voqealari ardoqli adib Muso Toshmuhammad o'g'li Oybek vafot etgan 1968-yil 1-iyul kuni tasviri bilan boshlanadi. Abdurahmon adibni hayot paytida ziyorat etmaganidan afsuslanganicha Oybek xonadoniga vidolashgani o'tlanadi. Xotirasidan yigirma besh yillik qamoq jazosiga hukm etilgan Qarag'andadagi "Karlav" lageridagi jahannamning qora kunlari qayta jonlanadi. Ular urushda asir tushib qolganliklari uchun "xalq dushmani" sifatida qamalganlar. Nazoratchilar hayvon qatorida ko'ruvchi, kaltaklash va tahqirlardan jisman va ruhan ezilgan ushbu baxtiqaro kimsalarga tungi xira chiroq yorug'ida o'qilgan "Navoiy" romanidagi voqealar, ulug' shoir hikmatlari darmon bo'ladi. Romanda tasvirlangan hazrat Navoiyning yorqin siymosi, purma'no so'zlari kelajakka umid uyg'otadi.

Hikoyaning so'nggi satrlari shunday yakunlanadi: "Abdurahmon ko'cha va xiyobonlar, ko'prik va maydonlardan o'tib, Ishchilar shaharchasidagi o'sha qutlug' xonadonga yetib kelganida adib hovlisi va darvoza oldi motamsaro odamlar bilan to'la edi. Hademay, xuddi kelishib olganlaridek, omon qolgan sobiq mahbuslar ham yetib keldilar. Necha yillik azob va mutolaa – romanxonlik yillarda ulardan biri Zayniddin, ikkinchisi Sultonmurod, uchinchisi Arslonqul... nomlarini olgan edi" [1, 61].

"Ikkinchi uchrashuv" hikoyasida tasvirlangan voqealar ham retrospektiv syujet asosida qurilgan. Muzayyana Alaviyaning turmush o'rtog'i Lutfulloxonning uzoq yillik qamoqdan 1947-yilda uyga qaytishi tasviri asar asosini tashkil etadi. Leningraddagi Sharq institutida ikki yil o'qib, kasallikka chalingani uchun yurtiga qaytishga majbur bo'lgan, komissarlikda bo'lim boshlig'i bo'lib ishlayotgan Lutfilloxon dastlab Obid Saidovning zaharlanishi bilan bog'liq jinoyat ishida qatnashgan kishi sifatida, so'ng esa komissarlikdagi go'yo shoir Botu (Mahmud Hodiyev) rahbarlik qilgan aksilinqilobiy millatchilik tashkilotiga a'zo bo'lganlikda ayblanadi. Abdulla Alaviyning jiyan bo'lgan

Muzayyanaxonim bilan Lutfilloxonning “qizil to’y”i 1930-yil bahor oylarida bo‘lib o‘tadi. Lutfilla Alaviy Muzayyanaxonga ona tomonida qarindosh edi. Oradan ikki-uch oy o‘tmay Lutfilloxon o‘n yilga qamaladi. Qamoqdan qaytgan Lutfilloxon Muzayyanaxon allaqachon boshqa turmush qurgan deb o‘ylaydi. Lekin uning bir vaqtlar yozgan xatini tumor qilib saqlayotganini ko‘rgach esa turmush o‘rtog‘ining sadoqatiga tasannolar o‘qiydi. Sobiq mahbusning xatni olgandagi holati shunday ifodalanadi: “Lutfilloxon rangi o‘chgan, uchburchakmi yo to‘rtburchakmi ekanligi ham noma‘lum bo‘lgan narsani qo‘lga olib u yo-bu yog‘ini ko‘rayotgan edi, chirigan iplar o‘z-o‘zidan to‘kilib, ichidan bir necha bor buklangan qog‘oz chiqdi. U titroq qo‘llari bilan qog‘ozni ochdi. Va undan rangi o‘chgan yozuvni o‘qidi: “Iffatli go‘zal qarindoshim!...” Lutfilloxonni qattiq hayajon bosdi. Muzayyanaxonga sevgi izhor qilib yozgan xatining shu kungacha ko‘z qorachig‘idek saqlanib kelayotgani uning vafodorligining belgisi edi. U xatni duv-duv yoshlar to‘kilib borayotgan ko‘zlariga surtdi...” [1, 68-69].

“Hamoyil” hikoyasi hassos iste’dod sohibi Abdulhamid Cho‘lponning qatag‘on etilishi arafasidagi hayotiga bag‘ishlangan. Asar voqeasi Cho‘lponning asabiy holatda Toshkent–Andijon poyezdiga chiqib Andijonga kelishi tasviri bilan boshlanadi. So‘ng Qatortarak mahallasiga yetib borishi va Cho‘lpon degan yozuvi bor barcha qog‘ozlarni yig‘ib chamadonga solishi, so‘ng O‘shga borib bolalikdagi do‘sti Sharafiddin Salohiddin o‘g‘lining uyidan bir vaqtlar o‘zi sovg‘a qilgan kitoblari va Moskvadan yo‘llagan xatlarini olib, singillarining aqalli bir kun – yarim kun qolishini so‘rab yolborishlariga qaramay Toshkentga qaytishi, “Epoxa” papirosini yondirib, kul qilgandek barchasini yoqib yuborgani tasvirlanadi: “Bu, shu qog‘ozlarga bitilgan tuyg‘ular, fikrlar, orzularning so‘nggi faryodi edi. Cho‘lpon bu olovli faryodni tomosha qilar ekan, ko‘zlaridan dona-dona yoshlar to‘kildi... Nihoyat, shoir ruhiy, ijodiy va ijtimoiy hayotning ko‘zgusi bo‘lgan asarlarining hammasi yonib kul bo‘ldi. Cho‘lpon kulni to‘plab oldindan tayyorlab qo‘yilgan xaltachaga soldi. Shuncha kitob va qo‘lyozma asarlarning kuli kichik bir xaltachaga jo bo‘lgan va xaltacha o‘lik sichqon bolasidan ham yengil edi...” [1, 80].

Cho‘lponning uyiga mehmon bo‘lib kelgan Vadud Mahmud bilan bo‘lgan suhbatida ham chor Rossiyasi, so‘ng bolsheviklarning Turkistonni bosib olishi hamda istaganlaricha talab, shovinistik siyosat yuritishlari to‘g‘risida boradi. Cho‘lponning sho‘ro siyosatiga bo‘lgan munosabati hikoyadagi: “Bolshevik degani insoniy qiyofasini yo‘qotgan, rahm-shafqatning rangi ro‘yini ko‘rmagan, zarur bo‘lsa-bo‘lmasa qon daryosini oqizadigan jallodning o‘zi ekan!.. Urug‘i ko‘p ekan bolshevikning! Biri o‘lsa, o‘ntasi tirilib turibdi! O‘ntasi o‘lsa, mingtasi qilich ko‘tarib chiqmoqda birodar” [1, 77]. 1937-yil yozida sho‘ro davlatida yashayotgan barcha ziyolilar qatori Cho‘lponning ham o‘z taqdiridan xavotirlanishiga asos bor edi.

Hikoyaning nomlanishi bilan bog‘liq ushbu tasvir, ayniqsa, xarakterlidir: “Tashqarida kechki shabada esa boshlagani uchun Katya derazani ochib, xona havosini yangilamoqchi bo‘ldi. Deraza ochilishi bilan tashqaridan kirgan shabada deraza romiga osilgan hamoyilni xiyla tebratib yubordi. Odatda onalar o‘n to‘rt kunlik oydek kelinlariga, baxtli-saodatli turmush kechirayotgan farzandlariga ko‘z tegmasin deb, eshik yoki deraza romiga duo so‘zlar yozilgan tumorlarni ilib qo‘yishardi. Vadud Mahmudning ko‘zi hamoyilga tushib, uning nima ekanligini Cho‘lpondan so‘radi: – Do‘stim, derazaga nimadir osib qo‘yibsizmi? Birinchi ko‘rishim. Singillaringiz Akamizning boshi toshdan bo‘lsin”, deb duoyi karomat yozib berishibdimi yoki? – Hamoyil...” [1, 83].

Asarda hind xalqi ozodligi uchun kurashchi Javaharla'l hamda uning sevimli turmush o'rtog'i Kamola bilan bog'liq ikkinchi syujet chizig'i bor. Inglizlarga qarshi hind xalqi ozodligi yo'lida qamoqqa tushgan Javaharla'lni turmadan ozod etisharkan, unga Kamolaning ahvoli og'irlashganligi haqidagi xabar yozilgan bir parcha qog'ozni beradilar. Shvetsariyadagi nemis sanatoriyasida davolanayotgan Kamola oldiga u tezlik bilan yetib boradi. Kamola 1936-yil 28-fevral kuni vafot etadi. Javaharla'l sevimli kishisining jasadi kulini hind odatiga ko'ra Gang daryosiga oqizib yuboradi. Cho'lpon ham yozgan asarlari kulini Vadud Mahmudga ko'rsatarkan: "Chindan ham, bu xaltaga mening xokim solingan! Mening ko'zlarim, mening yuragim, mening so'zlarimning xoki bu, Vadudjon!.. Men omonat odamman, do'stim. Sovet davlati bugun bo'lmasa, ertaga meni, albatta, otib, xumordan chiqadi. U sizni menchalik yomon ko'rmaydi. Siz, xudo xohlasa, tirik qolasiz. Dorilomon kunlarni ko'rasiz. Shu hamoyil sizga atalgan. Agar omon qolib, bir kunmas-bir kun zamona zayli bilan Hindistonga borib qolsangiz, Gang daryosi bo'ylariga borib, bolsheviklarning iflos oyog'i tegmagan o'sha muqaddas daryoga oqizing. Mening xokim ham, hindistonlik aziz-avliyolarning xoki singari, Gang daryosining kumush to'lqinlariga qo'shilib, o'ynab-yayrab oqsin..." [1, 84].

"Qasamyod" hikoyasida Abdurauf Fitratning Buxoro xalq respublikasi tuzilib, yangi hukumat raisi o'rinbosari va maorif xalq komissari etib tasdiqlangan kunlarida hukumat raisi Fayzulla Xo'jayevga iste'dodli yoshlarni Germaniyaga o'qishga jo'natish taklifini berishi tasvirlanadi. O'sha davrda Yevropaning ilm-texnikasi bilan eng ilg'or davlati hisoblangan Germaniyaga Turkistondan jo'natiladigan talabalar ro'yxati ikki oy deganda tuziladi. Musulmon odatiga ko'ra har bir farzand olis yoki yaqin yo'lga chiqishdan avval marhum ota-onasining qabrlarini ziyorat qiladi. Fitrat ham yoshlarni Samarqandga Go'ri Amirni ziyorat qilish uchun olib boradi. Uning nazarida ushbu yoshlarning bobokaloni Amir Temur edi. Talabalarga Fitrat Istanbulga 1909–1913-yillarda o'qishga borgan paytida "shayton arava" – velosipedda dunyo bo'ylab safarga chiqqan yapon yigiti No Kamo bilan suhbatini so'zlab beradi. Yapon yigitidagi milliy g'urur, kelajakka ishonch tuyg'usining baland ekanini so'zlarkan, undan ibrat olishga chaqiradi. O'zbek millatining shon-shavkatini dunyo bo'ylab shunday ko'tarinki, kelajakda dunyoga keladigan farzandlaringiz shu millatga mansub bo'lganidan faxrlansin, deydi. Lekin Fitratning bu ulug' orzusi ushalmadi. Mustabid davlat 1922-yilda Germaniyaga o'qishga yuborilgan talabalarning 1924-yildayoq sobiq Ittifoqqa qaytishini qat'iy talab qildi. Kimki shu yili yoki keyin, o'qishni bitirib qaytgan bo'lsa, 1937-yilda Germaniyaning josusi sifatida otib tashlandi yoki sovuq yurtlarga surgunga jo'natildi. Ularning bir qismi esa Turkiyada, qolgan qismi Yevropa mamlakatlaridan boshpana topishni afzal bildi.

Xulosa

N. Karimovning yuqoridagi voqeiy hikoyalari mazmun-mohiyatida qatag'onga asoslangan sho'ro siyosatining ijodkor ustida hukmronligini o'rnatish borasidagi jinoyatlari haqida fikr mujassam. Ushbu hikoyalarni o'qigan kitobxon ko'z o'ngida umrini xalq baxti, erki, ozodligi yo'lida fido etgan ziyoli bobolarimizning yorqin siymosi namoyon bo'ladi va mustaqillikning bebaho ne'mat ekani, uni avaylab asrash muqaddas burch ekanini yanada teran anglaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Karimov N. Bu ajib dunyo. – Toshkent: "O'zbekiston" NMIU, 2016. – 442 b.
2. Karimov N. XX asr adabiyoti manzaralari. – Toshkent: "O'zbekiston", 2008. – 544 b.

3. Sabirdinov A. "Analysis of the poem 'Autumn dreams' by Abdulla Oripov". The American journal of social science and education innovations. Volume 03. Issue 01. 01/31/2021. Issn 2689-100X. Impact factor 5.857. Crossref doi 10 37547/tajssei. P. 556-559. – 559 r.
4. Sabirdinov A. Interpretation of characters in Utkir Hoshimov's story "Yanga". International journal of multicultural and multireligious understanding. Volume 8. Issue 5. May 21, 2021. P. 196-200.
5. Hamidov M. Artistic features of Shukrat's novel "Mashrab". "Actual problems and solutions of modern philology". Collection of materials of the international online conference. ISSN 2364-5369. 7 december, 2020 year. № 13601. P. 125-129.

Yo'ldiriyev Qahhor Vahobovich, filologiya fanlari doktori, professor
Farg'ona davlat universiteti Orcid: 0000-0001-7051-2704 e-mail:
munisnasim@mail.ru

BURGUT OBRAZINING TRINAR TAHLILI

<https://zenodo.org/records/18724345>

Annotatsiya: Maqolada zamonaviy o'zbek yozuvchilari Nurali Qobul, Xurshid Do'stmuhammad, Shukur Xolmirzayev hikoyalarida burgut obrazi va uning zimmasidagi badiiy-estetik vazifalari haqida fikr yuritilgan. Kirish qismida obraz tahlili asoslanadi. Adabiyotlar tahlili va maqolaning metodologik asos qismida esa bir qator olimlarning ilmiy ishlariga murojaat qilinadi. Bunda obraz yozuvchi badiiy-estetik idealini mujassam etgan vosita ekanligi ta'kidlanadi. Tahlil va natijalar qismida esa har uchala yozuvchining hikoyasidagi burgut obrazi tahlil qilinadi. Maqola oxirida esa izlanish natijada kelingan xulosalar ikki bandda ifodalanadi. Foydalanilgan adabiyotlar 9 nomda sanab ko'rsatilgan.

Kalit so'z va iboralar: obraz, burgut, personaj, hikoya, peyzaj, tavsifiy rivoya, muallif nutqi, roviy nutqi, trinar tahlil, badiiy-estetik vazifa.

IMAGE EAGLE TRINAR ANALYSIS

Annotation: The article discusses the image of the eagle and its artistic and aesthetic tasks in the stories of modern Uzbek writers Nurali Qabul, Khurshid Dostmuhammad, and Shukur Kholmirzayev. The introduction is based on image analysis. In the analysis of the literature and the main part of the article, the scientific works of a number of scientists are referred to. It is emphasized that the image is a tool that embodies the artistic and aesthetic ideal of the writer. In the analysis and results section, the image of the eagle in the stories of all three